

**SLOVANSKÝ
ÚSTAV** Akademie věd
České republiky

&

Ústav pro jazyk český
Akademie věd České republiky

Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

Mezinárodní vědecká konference

Synsémantické slovní druhy ve slovanských jazycích

30.–31. března 2023 on-line v platformě Zoom

SBORNÍK ABSTRAKTŮ

Konference se koná pod záštitou
České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s.

ČSSBBS

Čtvrtek 30. března 2023

9:15 – 10:45 Plenární zasedání I.

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija

andreja.zele@ff.uni-lj.si

Prostomorfemskost v slovenščini na primeru predlogov v slovnici in slovarju

Namen obravnave je predstaviti in opredeliti, katere besed(ic)e nastopajo v vlogah prostih morfemov, na katere polnopomenske besede se ti prosti morfemi navadno pomensko in skladenjsko navezujejo, in kakšna in kolikšna je vloga prostih morfemov v slovenščini. Prostomorfemskost je izražanje ločenih prostih morfemov navadno za besedo, s katero so v določenem pomenskem in slovničnem razmerju, in ta beseda je navadno glagol, npr. *misliti na*, *zamisliti se nad*; prosti morfemi so zaradi vezljivosti predvsem ob glagolih, sorazmerno redko tudi ob pridevnikih in samostalnikih. Z omogočanjem oblikovanja besednozveznih in stavčnih enot je prostomorfemskost morfosintaktični pojav, ujet med paradigmo in sintagmo jezika, med leksikaliziranim pomenom *iti na sovražnika* 'napasti sovražnika' in neleksikaliziranim skladenjskim pomenom *naiti na* 'naleteti na'. Zaimenska prostomorfemskost in predložna prostomorfemskost imata z vidika funkcijske skladnje komplementarni vloge, se s povratno usmerjenim dejanjem/stanjem izraža nevezljivost, predlogi pa označujejo zlasti vezavno vezljivost, npr. *ukvarjati se z/s*.

.....

Jana Kesselová

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, Slovensko

jana.kesselova@unipo.sk

Status, register, funkcie a typy interjekcií v slovenčine

Systematická pozornosť sa interjekciám v slovenčine venovala v 40. rokoch minulého storočia, pričom sa skúmali ich funkcie výlučne v umeleckej literatúre konca 19. a začiatku 20. storočia. Neskôr sa stali výskumne najviac zanedbávaným slovným druhom, k čomu prispelo ich vymedzenie mimo systému slovných druhov, a to podľa ktoréhokoľvek klasifikačného kritéria. Neskúmať interjekcie však znamená nezaujímať sa o časť prostriedkov reprezentujúcich emocionálne aspekty používania jazyka. Cieľom štúdie je na báze textov s autentickou a konceptuálnou ústnosťou 1. podať obraz o dynamike interjekcií v porovnaní so stavom v 40. rokoch, 2. vymedziť register najfrekvencovanejšieho centra interjekcií a ich typov (z hľadiska primárnych a sekundárnych, z hľadiska impulzivných, imperatívnych a imitatívnych interjekcií). Empirickým materiálom sú dáta subkorpusu spontánnych hovorených dialógov a súčasných pôvodných slovenských umeleckých textov. Výskum je krokom k odpovedi na otázku, čo vypovedajú preferenčne používané interjekcie o emočnom nastavení používateľov slovenčiny, ale aj aký je status interjekcií z hľadiska ich miesta na osi sysémantiká vs. autosémantiká.

Čtvrtek 30. března 2023

11:00 – 12:30 Plenární zasedání II.

Наталія Дарчук – Оксана Зубань

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

nataliadarchuk@gmail.com, oxana.mell.zuban@gmail.com

Метрична модель ідіостилів українських поетів на матеріалі лексико-граматичного класу часток

Доповідь присвячена параметризації ідіостилів українських поетів на основі стилеметричної моделі текстового функціонування часток. Ідіостиль поета з погляду ідіостилістичної організації тексту потребує об'єктивно цілісних студій глибинного характеру, а розроблений лінгвістичний і програмний продукт Корпусу українськомовних текстів є зручним для використання у різноманітних

дослідженнях, зокрема текстотворенні, що дає можливість відповісти на такі питання: чи мають частки стилерозрізнявальну потужність? чи є специфічні мовні особливості, які відрізняють твори автора X від творів автора Y та творів Z? Чи є специфічні мовні особливості, характерні для творів X і Y і не властиві Z? Чи можна вважати, що виявлені мовні особливості є істотною рисою авторських стилів кожного автора?

.....

Barbora Štěpánková

Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

stepankova@ufal.mff.cuni.cz

Místo částic v češtině (pohledem psaných a mluvených korpusů)

Přestože jsou částice v české lingvistice jako slovní druh obecně přijímány, tvoří stále problematickou a nejednotně pojímanou oblast. Dřívější okrajový zájem o tyto výrazy bývá dáván do souvislosti s orientací tradiční lingvistiky na psaný jazyk, zatímco částice jsou považovány především za „fenomén mluveného jazyka“. Z popisu částic v dostupných příručkách je však zřejmé, že jsou tvořeny několika do určité míry nesourodými skupinami výrazů, z nichž ne všechny jsou příznačné jen pro mluvený jazyk. V tomto příspěvku porovnáváme užívání jednotlivých typů částic v mluvených a psaných projevech, a to na datech psaných a mluvených korpusů ČNK a PDT. Pracujeme se čtyřmi základními typy částic (modifikační, postojové, zdůrazňovací a strukturující text), v jejichž rámci rozlišujeme další podtypy. Cílem je zachycení průniku (centra) užívání určitých typů částic v mluveném i psaném jazyce (při zohlednění jejich stylových a funkčních nuancí) a popis „okrajových“ oblastí, které jsou typické pro jednotlivé jazykové variety.

Čtvrtek 30. března 2023

13:30 – 15:35 Sekce I.

Vladislav Knoll

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika

knoll@slu.cas.cz

Aditory v moldavské kancelářské slovanštině

Moldavskou kancelářskou slovanštinu (konec 14. století – kolem 1700) charakterizuje postupné překrývání vrstev různého jazykového původu. Původní ruténský (staroukrajinský) základ byl záhy převrstven církevní slovanštinou, k čemuž se později přidal vliv jihoslovanských vernakulárních jazyků zprostředkovaný valašským kancelářským jazykem. Korespondence s oblastmi pod polskou správou si udržovala víceméně čistě ruténský charakter, později ovšem byla ovlivněna polonizujícím jazykem litevské a ruténské (volyňské) kanceláře. Tento složitý vývoj nejlépe odrážejí symsémantika, která jsou v moldavské písařské tradici odolnější vůči převrstvení než autosémantika. V našem příspěvku bychom se chtěli zaměřit na aditory, výrazy uvozující novou informaci, které v situaci absence grafického dělení textu napomáhaly zpřehlednění struktury dokumentu, případně uvozovaly jednotlivé položky v seznamech (srov. latinské *item*). Analýza moldavsko-slovanských aditorů bude zařazena do kontextu dobových kancelářských jazyků.

.....

Катерина Городенська

Інститут української мови Національної академії наук України, Київ, Україна

k.horodenska70@meta.ua

Зв'язки як самостійний тип службових слів-морфем

Обґрунтовано виокремлення зв'язок за набором різнорідних ознак у самостійний тип службових слів-морфем. Їхню окремішність оперто на співвідношення в них ознак, що є спільними з іншими типами слів-морфем (прийменниками, сполучниками, частками), і тих ознак, за якими

vони відрізняються від цих типів. Відзначено найбільшу функційну подібність зв'язок до прийменників, тому що вони так само транспонують слова одних частиномовних класів в інші, проте в межах цієї спільної функції зв'язки вирізняються тим, що: 1) вони транспонують слова кількох частин мови – іменників, прикметників, числівників, прислівників, а прийменники – тільки однієї – іменника; 2) транспонують у різні частини мови, відповідно – у дієслова і прислівники; 3) як транспозитори виконують неоднакову роль: зв'язки, перевівши іменники, прикметники, числівники та прислівники в синтаксичну позицію дієслова, виконують водночас функцію виразника його граматичних значень, тоді як прийменники у своєму типовому вживанні переводять субстантив із його власної синтаксичної позиції в адverbіальну позицію, формуючи з ним єдине функційне (синтаксичне) слово. Констатовано перевагу у зв'язок як окремого службового слівно-морфемного типу ознак слова над ознаками синтаксичної морфеми.

.....

Ірина Кононенко
Варшавський університет, Варшава, Польща
ikononenko@uw.edu.pl

Міжмовна омонімія українських і польських службових частин мови

Первинні слов'янські службові частини мови сформувалися у період праслов'янської мовної спільноти. В історичній динаміці вони пройшли свої етапи розвою в кожній із мов. Зокрема, в сучасних українській і польській мовах первинні прийменники, сполучники, частки нерідко мають розгорнуті семантичні структури, своєрідну сполучуваність з іншими частинами мови. Семантика окремих українських і польських службових частин мови розходиться такою мірою, що їх можна кваліфікувати як міжмовні омоніми, тобто одиниці, які у двох мовах збігаються за формою, але розходяться за значеннями (за частиною значень). Вживання подібних слів нерідко спричиняє значні труднощі для носіїв обох мов. Розрізнення семантики українських і польських службових частин мови - міжмовних омонімів становить предмет запропонованого дослідження.

.....

Markus Giger
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika
markus.giger@ff.cuni.cz

„Habere“ jako sponové a auxiliární sloveso ve slovanských jazycích

Analýza slovanských jazyků jako „have-languages“ a „be-languages“ má dlouhou tradici (srov. Isačenko 1974). V některých západoslovanských jazycích se silným využíváním slovesa *habere* je obvyklé ho analyzovat i jako sloveso sponové („posesivní“ nebo „objektová spona“, srov. Karlík 2017). Odpovídající případy – *Pavel má kabát špinavý, Ruce mám čisté* apod. – lze vidět jako potenciální jádro gramatikalizačního procesu (*Mají dveře zavřené, Mají zavřeno*). Zároveň ovšem vidíme v různých slovanských jazycích jiné procesy gramatikalizace slovesa *habere*, srov. při vyjádření existence či neexistence č. *Není zde máslo*, ale pol. *Nie ma tu masła*, ukr. *Тут немає масла*, rus. *В квартире имеется большая ванная*, v balkánské slovanštině i auxiliár ve futuru s negací, srov. bulh. *ще пиша/напиша*, ale *няма да пиша/напиша*. První i druhá gramatikalizační stezka vycházejí patrně z používání slovesa *habere* jako „objektové spony“ (predikuje se vlastnost, resp. existence), třetí však z modálního významu. Zároveň vidíme různé syntaktické procesy, ztrátu objektu anebo subjektu, reflexivizaci, nahrazení objektu infinitivem a nakonec vedlejší větou.

Literatura:

- Isačenko, A. V. 1974: On 'have' and 'be' languages. A typological sketch. In: Flier, M. S. (ed.): *Slavic Forum: Essays in Linguistics and Literature*. Berlin – Boston, 43–77.
- Karlík, P. 2017: Spona. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [on-line] <<https://www.czechency.org/slovník/SPONA>>.
-

Lucie Saicová Římalová
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika
lucie.rimalova@ff.cuni.cz

Předložky a emoce v současné češtině

Emoce patří ke klíčovým a zároveň značně komplexním prožitkům člověka. Jazykové prostředky, jimiž o emocích komunikujeme, bývají často metaforické a mezi ztvárněním jednotlivých emocí mohou být v rámci slovanských jazyků velmi rozmanité rozdíly.

Príspevek se zabývá předložkami, které se užívají ve spojení se substantivy označujícími emoce v současné češtině, a jednotlivé emoce z tohoto hlediska srovnává (např. *rozloučit se s něčím s lítostí / s radostí / bez lítosti / bez radosti; z radosti ji objal / ze smutku se naučila malovat*, ale spíše jen *hráli jen tak pro radost*, nikoli **hráli jen tak pro smutek*). Sleduje také to, jaké metafory se s jednotlivými emocemi v daných kontextech pojí (např. emoce jako zdroj, emoce jako prostor). Výzkum čerpá data z korpusů současné psané češtiny a využívá vybrané metody kognitivní lingvistiky a funkčněstrukturního přístupu.

Čtvrtek 30. března 2023

13:30 – 15:35 Sekce II.

Marie Koprivová
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika
koprivovamarie@seznam.cz

Synsémantika jako součást českých frazémů

Díky frazémové anotaci (Hnátková 2002), kterou obsahují velké korpusy psané češtiny a která vychází ze *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, lze sledovat, jakou měrou se synsémantické komponenty podílejí na českých frazémech a jaká je jejich funkce. Synsémantika jsou součástí frazémů s autosémantickými komponenty, ale mohou vytvářet i samostatné frazémy, které nejsou vždy chápány jako součást frazeologie, avšak např. F. Čermák je nazývá gramatickými frazémy a zdůrazňuje jejich specifickou kolokabilitu (srov. Čermák 2007, 289–325). Ze synsémantik jsou ve frazémech nejpravidelněji rozloženy předložky, které jsou součástí všech typů frazémů, nefrekventovanější jsou právě v gramatických frazémech. Podobně se téměř ve všech typech, ale především v propozičních frazémech a příslovích vyskytují spojky. Poněkud odlišnou distribuci najdeme u částic, které přispívají k variabilitě frazémů, nezdívka se kombinují a vyskytují se často v mluveném jazyce, mají zesílenou pragmatickou funkci.

Literatura:

Hnátková, M. 2002: Značkování frazémů a idiomů v Českém národním korpusu s pomocí Slovníku české frazeologie a idiomatiky. *Slovo a slovesnost* 63/2, 117–126.

Čermák, F. 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha: Karolinum.

Čermák, F. a kol. 2009: *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, I–IV. Praha: Leda.

.....

Jana Hoffmannová – Lucie Jílková
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
hoffmannova@ujc.cas.cz, jilkova@ujc.cas.cz

„A pak se teda jakože vrátím k práci...“ Synsémantikum „jakože“ v současné komunikaci

V *Syntaxi mluvené češtiny* (Hoffmannová et al. 2019) je specifická pozornost věnována výrazu *jako*, zařazenému mezi konektivní diskurzivní markery. Tento výraz budil zájem už dříve (např. Hoffmannová 2010, 2017). Zde se chceme zabývat výrazem *jakože*, kterému se zatím tolik pozornosti nedostalo (srov. ale popularizační text V. Ticháka, 2020), ačkoli se jeho frekvence v běžných mluvených projevech v poslední době zřejmě značně zvyšuje. V SSSJ výklad *jakože* osciluje mezi zájmeným příslovcem a spojkou („zájmená příslovce připojující věty zdůrazňující nebo dotvrzující mínění mluvčího: Je to

pravda, jakože se jmenuji XY.“), možné by bylo i zařazení mezi částice. Slovnědruhovou příslušnost tu ale ponecháme stranou. Budeme analyzovat výskyt výrazu *jakože* v korpusech mluvené češtiny (ORTOFON, DIALOG) a pokusíme se rozlišit, kdy je nositelem určitých speciálních funkcí (např. vysvětlení, uvození výčtu, uvození reprodukce řeči) a kdy je spíše expletivem. Zamysleme se i nad tím, zda je v korpusech dostatečně motivovaný zápis *jako že* (v případech, kdy teprve spojka *že* představuje výrazný začátek vedlejší věty: *já myslím jako že . že budou v pohodičce*) a nad případnými tendencemi k fonetickému rozlišení *jakože* / *jako že*.

Literatura:

Hoffmannová, J. 2010: České jako a slovenské ako/akože v mluvených projevech (malý konfrontační pokus). In: Šimková, M. (ed.): *Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, Bratislava, 359–371.

Hoffmannová, J. 2017: „Malá slova“ a jejich podíl na stylu mluvených projevů. *Stylistyka* 26, 173–181.

Hoffmannová, J. et al. 2019: *Syntax mluvené češtiny*. Praha: Academia.

Tichák, V. 2020: Dělej něco, jako že nic. *Listy, Dvouvěsíčník pro kulturu a dialog*, 2020, 2. [on-line] <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=202&clanek=022044>>.

.....

Anna Pavlova

Johannes Gutenberg-Universität Mainz, GERMERSHEIM, Deutschland

pavlova@uni-mainz.de

Synsemantika als Anker in syntaktischen Phrasemen

Es handelt sich um Phrasem-Konstruktionen (PhK), die dank der Konstruktionsgrammatik in letzter Zeit in den Fokus linguistischen Interesses gerückt sind. Phrasem-Konstruktionen, oder syntaktische Phraseme, sind Konstruktionen mit idiomatischer Bedeutung, bestehend aus einem oder mehreren festen Elementen (Anker) und offenen Positionen (Slots), die bei der Textproduktion ausgefüllt werden (Filler), so dass das syntaktische Modell zu einem Konstrukt wird. So wird das Modell "alles andere als N" in einem Text zum Konstrukt "Er hielt sich für alles andere als spießig", in einem anderen Text entsteht das Konstrukt "Ich bin alles andere als ein Held". Die Anker sind meist durch Synsemantika vertreten, es gibt aber auch Ausnahmen. Die Anker vieler PhK können variieren, es gibt aber auch feste Anker, die nicht weggelassen werden können. Einige Anker sind fakultativ, andere sind obligatorisch. Im Vortrag werden verschiedene PhK je nach Typ der Anker vorgestellt. Auch auf die Zugehörigkeit der Anker zu Wortarten wird eingegangen.

.....

Marianna Hudcovičová

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava, Slovensko

marianna.hudcovicova@ucm.sk

Vybrané slovenské datívne predložky v konfrontácii s angličtinou

Témou příspěvku sú vybrané slovenské datívne predložky a ich možné predložkové ekvivalenty v anglickom jazyku. Analýza jednotlivých slovenských datívnych predložiek vychádza z funkčných aj formálnych aspektov. Skúmanie predložkových fráz na základe interakcie lexiky a gramatiky je dôležitou stratégiou súčasného výskumu predložiek, ktorý je doplnený o korpusové dáta, metódy a nástroje. Cieľom je morfológický, syntaktický a lexikálno-sémantický opis predložkových fráz. Z konfrontačného hľadiska ide o opis funkčných ekvivalencií vybraných slovenských datívnych predložiek. Predložkové frázy budú analyzované pomocou Slovenského národného korpusu verzia prim-10.0 a paralelného korpusu SNK Slovensko-anglického paralelného korpusu par-sken-all-4.0-sk v rozsahu 260 593 956 tokenov.

.....

Vybrané slovenské a ruské synsémantické konštrukcie v konfrontačnom aspekte

Príspevok sa zameriava na konfrontačný výskum fungovania vybraných synsémantických frazém v ruskom a v slovenskom jazyku. Výhodiskom sú tzv. neukončené, resp. otvorené konštrukcie typu *лишь бы X, разве X, да хоть бы и X, да что там X, Чем не X*, s relatívne voľne obsaditeľným slotom X. Cieľom výskumu je identifikovať na základe korpusovej analýzy a na základe získaných kvantitatívnych údajov a kontextovej analýzy sémantický a pragmatický potenciál skúmaných výrazov, lexikálnu povahu X-pozície a jej vplyv na sémantiku celej konštrukcie. Výskum zároveň smeruje k spresneniu adekvátnosti slovníkového výkladu, funkcie a sémantiky daných výrazov a ich prekladových ekvivalentov v dvojazyčných slovníkoch a v paralelných korpusoch.

Čtvrtek 30. března 2023

15:50 – 17:30 Sekce III.

Василь Грещук – Валентина Грещук
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна
vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua, valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

Гуцульські діалектні прийменники в українській художній мові

У доповіді проаналізовано гуцульські діалектні прийменники в українській художній мові. Аналізовані прийменники репрезентують усі три семантичні типи – просторові, часові й логічні. Серед діалектних гуцульських прийменників просторові відношення виражають *д', id, к, ik, дов, оперед, наперед, навперед, почерез, поконець, повід, против, латир*, часові – *навперед, около, післідь, звиш, поверез*, логічні – *заділі, мість, навмість, навкірки, о, полудь*. Отже, в прийменниковій системі гуцульського діалекту, поряд із прийменниками, які поширені й у літературній мові, є й низка таких, функціонування яких територіально обмежено ареалом лише гуцульських говірок або ще й деяких суміжних із ними. Всі вони належать до протиставних діалектних явищ, оскільки є прийменниковими аналогами до нормативних прийменників і виражають ту семантику, що й стандартні. Відмінності стосуються передовсім формального боку гуцульських діалектних прийменників та деяких граматичних особливостей. Гуцульські діалектні диференційні прийменники досить добре освоєні українською художньою мовою. У текстах вони виконують важливі функції відображення колориту гуцульської говірки, забезпечення художньої переконливості та етнографічної достовірності зображуваного, типізації мови персонажів тощо.

.....

Michal Vašíček
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
vasicek@slu.cas.cz

Předložky „k(u)“+Dat a „(i)d“+Dat v nářečích karpatského areálu

V příspěvku se zaměříme na část předložkového systému rusínských a ukrajinských nářečí karpatského areálu, a to na výskyt předložek *k (ku, gu)* a *d (id, od)* pojících se s dativem v lemkovských, bojkovských, zakarpatských a huculských nářečích. Bude vymezen historický areál obou předložek včetně současných tendencí – z předběžných pozorování vyplývá, že na území Slovenska se rozšiřuje areál předložky *k* na úkor *d*. Dále budou specifikovány funkce obou předložek, bude diskutována konkurence s jinými prepozicemi, zejména *do+Gen*. Zjištěný stav bude konfrontován se stavem v sousedních západoslovanských jazycích a jejich nářečích. Zdrojem materiálu budou dostupné nářeční slovníky, publikované nářeční texty, *Lexikální databáze jihokarpatských nářečí z materiálů I. Paňkevycě* a záznamy z vlastního terénního výzkumu na Slovensku a v Zakarpatské oblasti Ukrajiny.

.....

Частиномовна належність стверджувального та заперечного слів у слов'янських мовах

Питання про принципи виділення частин мови належить до числа найскладніших і найзаплутаніших у сучасному мовознавстві. Складність і дискусійність питань, що стосуються теорії частин мови, пов'язані з визначенням того, котрою є ієрархія ознак, що лежать в основі виділення частин мови. Незважаючи на те, що класифікація слів за частинами мови сходиться до античних граматиків, актуальність досліджень у цій галузі зберігається донині. Розбіжності в класифікаціях частин мови стосуються трьох моментів: кількості виокремлюваних частин мови; критеріїв і принципів, покладених в основу класифікацій (семантичні, синтаксичні та/або морфологічні критерії), доцільності застосування тільки одного критерію (гомогенна класифікація) або декількох критеріїв (гетерогенна класифікація). Стверджувальне та заперечне слова «так» і «ні» у шкільній граматиці зазвичай відносять до часток, але їхні особливості, як, наприклад, здатність формувати цілий вислів із значенням згоди чи незгоди, де вони мають самостійну синтаксичну функцію, свідчать, що якщо це й частки, то дуже нестандартні.

.....

Лариса Колібаба
Інститут української мови Національної академії наук України, Київ, Україна
kolibaba79@gmail.com

Реактуалізовані службові слова-морфеми в українській літературній мові ХХІ ст.

Реактуалізація – одна з потужних тенденцій розвитку й оновлення граматичного ладу української літературної мови ХХІ ст. Вона охоплює граматичні одиниці різних типів – синтаксичні, морфологічні та словотвірні. Як реактуалізовані кваліфікуємо повернені після тривалої перерви з пасивного фонду української літературної мови граматичні одиниці, що становлять її морфолого-синтаксичну специфіку, проте з ідеологічних причин були обмежені в ужиткові за радянського часу. В українській літературній мові ХХІ ст., передусім у публіцистичному та науковому стилях, серед реактуалізованих граматичних одиниць різної категорійної належності фіксуємо службові слова-морфеми: 1) прийменники: *попри, на киталт, на штиб, на манір, на взірець (на взір)* і под.; 2) сполучники: *позаяк, ба навіть, буцім, буцімто, одначе, себто, цебто, сиріч* та ін.; 3) частки: *ба більше, лишень*. Основними причинами реактуалізації службових слів-морфем, так само як і інших граматичних одиниць, є, з одного боку, потреба відновити питомі, органічні основи української літературної мови, а з іншого – прагнення оновити, відсвіжити, урізноманітнити узвичаєні граматичні засоби.

Čtvrtek 30. března 2023

15:50 – 17:30 Sekce IV.

Гочо Гочев – Сийка Гочева
Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий", Велико Търново, България
gochev_g@abv.bg

Семантико-синтагматические особенности предлогов в болгарских полипредложных конструкциях

Анализ болгарских полипредложных конструкций с двумя предлогами с точки зрения их семантико-синтагматических отношений выявил следующие особенности: а) они характеризуются отношениями семантического согласования или семантической совместимости; б) отношения согласования предполагают свободный порядок сочетающихся предлогов, а отношения совместимости – фиксированный; в) критерием разграничения „соседствующих“ по каким-либо другим причинам предлогов может служить установление признаков семантического рассогласования.

.....

Řetězce synsémantik jako syntagmaticky nestrukturované výpovědní jednotky

Vedle základních syntaktických jednotek založených na syntagmatických vztazích, zejména na vztahu závislosti (dominance), se v jazyce uplatňují také konfigurace slov čistě lineární, tj. řetězce synsémantických slov, jejichž jádrem jsou výrazy částicové povahy a různé typy konektorů, případně výrazy deiktické. Mají zpravidla aktuálně řečový charakter a jejich podoba je silně vázaná na řečový kontext a komunikační situaci, některé kolokace tohoto typu lze však považovat za víceméně ustálené výrazové formy s konvencionalizovanou výpovědní funkcí. V příspěvku jsou popsány formální a funkční charakteristiky vybraných nestrukturovaných kolokačních jednotek z korpusu současné psané češtiny Syn v10 a z korpusu neformální mluvené češtiny Oral v1.

.....

Petra Stankovska
Filozofská fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija
petra.stankovska@ff.uni-lj.si

Český výraz „tak“ a jeho ekvivalence ve slovinštině

V příspěvku se zaměříme na zkoumání lexikálních i nelexikálních způsobů překladu českého výrazu *tak* v závislosti na jeho slovnědruhovém platnosti a funkci v konkrétním textu. Kromě základního příslovečného ekvivalentu se stejným kořenem *tako* se ve slovinštině vyskytuje mnoho jiných způsobů vyjádření. Ty nacházíme při překladu některých významů příslovce *tak*, ale zejména v případě výskytu tohoto slova v platnosti spojky či částice. V příspěvku vycházíme primárně ze srovnání slovinského překladu českého textu obsahujícího výraz *tak* v jeho různé slovnědruhovém platnosti. Tímto způsobem zachytíme jak lexikální, tak i nelexikální možnosti vyjádření českého *tak* ve slovinském textu. Pro doplnění se budeme opírat o lexikografické zpracování českého výrazu i jeho slovinských ekvivalentů.

.....

Jakub Sláma¹ – Radek Šimík²
¹Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
²Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika
slama@ujc.cas.cz, radek.simik@ff.cuni.cz

The subordinators "jak" 'how' and "že" 'that' in Czech content clauses

Some Czech verbs take as their objects content clauses introduced either by "že" 'that' or by "jak" 'how'; this concerns particularly verba dicendi (*vyprávět* 'tell, recount'), verba cogitandi (*pamatovat si* 'remember') and verba sentiendi (*cítit* 'feel; smell'). Based on Czech literature, in which this phenomenon is rarely addressed (e.g., Chloupek's 1971 book *Aspekty dialektu* mentions the alternation, claiming that *jak*-clauses emphasize the progression of an event) as well as foreign literature concerning especially non-manner *how*-clauses in English and other languages, we investigate what factors underlie the choice of "že" vs. "jak" in Czech content clauses. Using corpus data, we conduct a case study of selected verbs, hinting at the relevance to the alternation of various interrelated factors, including the semantics of the verb and its aspect, its form, its syntactic context, pragmatic factors (the role of shared knowledge and discourse prominence), and the horror aequi principle.

.....

Zakončení 1. dne konference

.....

Pátek 31. března 2023

9:00 – 10:30 Plenární zasedání III.

Анатолій Загнітко

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, Україна;

Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, Київ, Україна

a.zagnitko@gmail.com

Іменниково-відмінкові трансформи в категорійній граматиці: статус, семантика і функції

Трансформація як процес переходу з однієї площини семантичної, формальної та функційної закріпленості тих чи тих елементів в іншу, в межах якої останній набуває нових зв'язків, відносин і статусного усталення, має регулярний вияв у міжчастиномовній взаємодії і взаємовивах. Трансформ є результатом міжкатегорійних переходів, постаючи уже сталою величиною в іншому частиномовному просторі. Якщо в трансформації домінує змінна величина в іменниково-відмінковій формі, то в новій для останньої множині визначальною постає стала величина. Ступінь і рівень закріплення похідного утворення визначає особливості входження в нове поле категорійності (*край* ↔ *краю* ↔ (Vf/Inf →) *краєм* → *краєм* (S →) *поля*, *вплив* ↔ *впливу* ↔ *впливом* → *під* (Prep ←) *впливом*), редукування вихідної семантики, відцентровості з твірною категорійністю. Для іменниково-відмінкових форм істотною є формально-граматична та лексико-семантична предметність із послідовною функційною виявлюваністю, що під час трансформації зазнає істотних видозмін, що пов'язано з 1) повною елімінацією формально-граматичної предметності; 2) лексико-семантичною іррадіальністю (активізація синкретизму та внутрішньослівної омонімії); 3) вичерпним розмиванням функційно-категорійного статусу як наслідку втрати внутрішньокатегорійної взаємодії. Іменниково-відмінкові трансформи найбільшою мірою закріплені в адвербіальних, препозитивних (і/чи сполучникових) та інших множинах.

.....

Miloslav Vondráček

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika

vondracek@ujc.cas.cz

Pomezí adverbii a partikulí z perspektivy lexikografické

Autor dokumentuje hledání a mnohdy nesnadné nalézání hranice mezi adverbii široce způsobovými, autosémantickými (*údajně, případně*) i významově oslabenými pronominalizací (*nějak, jaksí*), a partikulemi, zejm. epistémickými (*eventuálně, zřejmě*). Text navazuje na někdejší práci o obecně chápané hranici obou slovních druhů s tehdejším důrazem na nepřehledné pomezí adverbii měrových a partikulí hodnoticích (*trochu, docela*). Pohled na další sémanticko-funkční konkurenční skupinu je ukotven novou perspektivou – praktickou zkušeností s lexikografickým zpracováním jazykového materiálu pro *Akademický slovník spisovné češtiny* (s nezbytným zjednodušením výsledků teoretických úvah a volbou vhodných ilustračních dokladů).

Pátek 31. března 2023

10:45 – 12:25 Sekce V.

Stella Ondrejčíková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava, Slovensko

stella.ondrejcikova@juls.savba.sk

Osobitosti časových významov v konštrukciách s predložkou „od“

V našom výskume sa zaoberáme primárnymi predložkami s časovými významami a ich špecifikami v slovenských nárečiach, pričom pracujeme s ich prvotnými priestorovými významami, z ktorých sa sekundárne časové významy odvodzujú. V príspevku sa zaoberáme predložkou „od“ so zreteľom na jej významy a funkcie v slovenských nárečiach a historických textoch, osobitne sa zameriavame na jej používanie v gemerských nárečiach. Pri skúmaní významu predložky *od* uplatňujeme kontextový prístup,

čiže pri opise významu tejto predložky vychádzame z predpokladu, že predložky ako abstraktné gramatické jednotky nadobúdajú svoj význam až v kontexte (v syntagmatických vzťahoch), a taktiež pracujeme s jej prvotným priestorovým významom a jeho odtienkami, z ktorých následne odvodzujeme časový význam. Pri skúmaní významu tejto predložky pracujeme aj s vnímaním vzťahu priestoru a času z kognitívneho hľadiska, pričom prihliadame na metaforickú sémantickú transformáciu priestorových významov na časové významy.

.....
Darja Vašíčková
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika
darja-vasicek@seznam.cz

K některým předložkám v nářečí vesnice Pašozero

Tématem příspěvku jsou vybrané předložky a jejich funkce v nářečí severoruské vesnice Pašozero. Zaměříme se zejména na pádové vazby některých původních a složených předložek, zvláště na případy, u nichž se nářeční norma odlišuje od spisovného jazyka. Pozornost bude věnována také akcentuaci předložek s ohledem na jejich význam a historický vývoj (v nářečí často dochází k přenosu přízvuku na předložku). Cílem práce je také zjistit, zda jsou zkoumané nářeční jevy úzce lokální, tedy jsou vlastností jednoho nářečí, nebo zda jsou vlastností širší skupiny severoruských dialektů, a zda se jedná o výsledek kontaktu s dialekty vepského jazyka. Zdrojem materiálu jsou vlastní nahrávky z terénního výzkumu, jež proběhl v letech 2019 a 2021.

.....
Anastasiia Ryko
University of Tartu, Tartu, Estonia
anastasiia.ryko@ut.ee

Вариативность союзов в пограничных русско-белорусских говорах

Пограничные русско-белорусские говоры интересны тем, что в начале XX века их относили к северо-восточным говорам белорусского языка, а со второй половины XX века – к южным говорам русского языка. Если лингвистическая самоидентификация их носителей за это время изменилась, то фонетические и грамматические особенности этих говоров позволяют наблюдать постепенный переход от одной системы к другой. Доклад посвящен вариативности союзов (русского и белорусского происхождения) в современных говорах Хиславичского района Смоленской области (записи 2018–2019 гг.) в речи представителей разных поколений носителей диалекта, что позволяет сделать наблюдения над динамикой развития пограничных диалектных систем близкородственных языков. Исследование проведено на материале Хиславичского корпуса (Рыко, А. И., Спиричева, М. В. *Корпус Хиславичского района Смоленской области*. Москва: Международная лаборатория языковой конвергенции, НИУ ВШЭ, 2020. Электронный ресурс: <<http://lingconlab.ru/khislavichi/>>).

.....
Mirosław Jankowiak
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
mirek.jankowiak@gmail.com

Wyrazy funkcyjne w gwarach białoruskich na Łotwie

Celem referatu jest ukazanie oraz omówienie wyrazów funkcyjnych, występujących we współczesnych gwarach białoruskich na obszarze południowo-wschodniej Łotwy. Bazą materiałową są własne nagrania gwarowe zebrane przez badacza podczas ekspedycji dialektologicznych w latach 2004–2019 (łącznie ponad 200h wywiadów) na całym obszarze występowania białoruszczyzny wiejskiej na Łotwie (rejony: iłukszański, dyneburski, krasławski, dagdzki oraz zilupski). Wyrazy funkcyjne w gwarach tego pogranicza nie były nigdy wcześniej tematem badań językoznawczych. Podczas referatu zostaną przybliżone dwa aspekty – z jednej strony ich krótka charakterystyka w odniesieniu do badanych narzeczy

(zachowanie form zgodnych z dialektem oraz występujące paralelnie, np. pojawiające się pod wpływem j. rosyjskiego), jak też ogólne porównanie ich z normami standardowego języka białoruskiego, jak i północno-wschodniego dialektu języka białoruskiego.

Pátek 31. března 2023

10:45 – 12:25 Sekce VI.

Anastasiia Hleba

Friedrich Schiller University Jena, Jena, Germany

anastasiia.hleba@gmail.com

Regional variation of the Ukrainian prepositions in the Ukrainian language in the 1920s–1930s: a corpus-based study

The corpus GRAC (<http://uacorporus.org>) showed that the Ukrainian preposition "pry" is overrepresented in old Western Ukrainian texts, and this study aims to investigate why this is so and what influences that. Using the data from the GRAC, we will look at the meanings of the prepositions "pry" / "bilja" / "kolo" in our fiction and journalism subcorpora in the 1920s–1930s, and focus on their spatial meaning, e.g. "pry vходи" vs. "bilja vходу" vs. "kolo vходу" in different regional centers such as Kyiv and Lviv. We assume that the Polish language influenced the use of "pry" in its spatial meaning in the Lviv region. In the fiction subcorpora, the analysis of the Ukrainian prepositions will show that the preposition "pry" is more frequent in Lviv than in Kyiv, while in Kyiv the prepositions "bilja" and "kolo" are preferred over "pry" in their spatial meaning. However, in the journalism subcorpora, a difference in the use of these prepositions is difficult to trace.

.....

Ilia Uchitel

Friedrich Schiller University Jena, Jena, Germany

ilia.uchitel@uni-jena.de

"Chy" question particle in the Ukrainian language: A corpus study

The factors impacting the use of “grammaticalized” question particles, that is "чи" or "або", are not clear. This work thus aims to tackle this problem and find factors which impact it. The main data source is the General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian Language (GRAC); questions were extracted from fiction texts by authors born in Eastern and Western Ukraine. The questions were separated into two main groups according to their pragmatics: The first includes “true” questions, that is, questions intended to be answered. The second group is much more heterogeneous and includes all interrogatives used with no expectation of an answer, for example, rhetorical questions or requests in the form of a question. At this stage of the research, our data allow us to hypothesize that there is a distinct territorial and temporal variation in the use of Yes/No question particles in different pragmatic contexts, with visible differences between western and eastern regions, which become less apparent over time.

.....

Tatiana Perevozchikova

University of Tübingen, Tübingen, Germany

tatiana.perevozchikova@uni-tuebingen.de

Translation strategies as evidence for the grammaticalization of modal particles: Russian "že" and "ved'" and their Czech equivalents

In this presentation, we bring together research on modal particles from the grammaticalization and translation perspectives and address the hypothesis that the grammaticalization stage of a modal particle is reflected in its translation equivalents. Specifically, a highly grammaticalized particle tends to have no translation equivalents or equivalents with a weaker referential meaning than a less grammaticalized particle. We test this hypothesis with regard to Russian "že" and "ved'" and their Czech equivalents in modern literary texts in InterCorp. Our analysis shows that, as expected, "že", which is more grammati-

calized that "ved'", has no translation equivalents and less referential equivalents in Czech more often than "ved". Moreover, we found that "že" is often added in the Russian translation of Czech texts without any equivalents in the Czech original.

.....

Luboš Veselý – Vojtěch Veselý
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
vesely@ujc.cas.cz, vvesely@ujc.cas.cz

K otázce možné synonymie/konkurence mezi částicemi „už“ a „ještě“

V příspěvku jsou prověřovány různé případy synonymie/konkurence mezi částicemi „už“ a „ještě“, jako např. *Už/ještě jako školák jsem přišel o matku, Doufám, že dědeček už/ještě nespí* nebo *Eliško, proč už/ještě nejsi oblečená?* S ohledem na to, že ve většině vět nemůže být částice *už* substituována částicí *ještě* ani naopak, je v příspěvku nastolena otázka, jaké sémantické a syntaktické podmínky musejí být splněny, aby uvedená konkurence byla možná. Není příliš překvapivé, s ohledem na význam obou částic, že tyto podmínky úzce souvisejí s tím, jakým způsobem je do věty zapojen operátor negace, a obecněji také s tím, jaké modální vlastnosti daná věta má.

Pátek 31. března 2023

13:30 – 15:35 Sekce VII.

Anna Kisiel
Catholic University Leuven, Leuven, Belgium
anna.kisiel@kuleuven.be

Compound prepositions expressing similarity: “z gatunku” and “w guście”

This talk presents two case studies reporting on complex prepositions “z gatunku” and “w guście”. Their grammaticalization paths resemble the development of taxonomic (and similar) noun constructions as described in <https://www.degruyter.com/document/isbn/9783110701104/html> (see “z rodzaju”, “w typie”, “w stylu”, “spod znaku”, “z serii”, etc.). Such items are seen as polyfunctional with the dominant function of expressing similarity. Their development proceeds from modifiers in their literal meaning (*jaszczurka z gatunku Anolis sagrei*; *park w guście angielskim*) towards more abstract domains as markers of similarity (*licytacja z gatunku "nie wiadomo kto w ataku, a kto w obronie"*, *moralisci w guście Robespierre'a*) and exemplification (*słodycze z gatunku batonik czy wafelek*) to quotatives (*Przynajmniej ominęły mnie myśli z gatunku: „Wydają pieniądze, a na koncie nie przybywa. Co zrobię jak się skończą? Wstyd wracać do Polski bez niczego.”*). Through the analysis of the types of their usage and range of collocates I show that their grammaticalized uses can be subject to semantic generalization.

.....

Magdalena Żabowska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, Polska
zabowska@umk.pl

"Dla", "gwoli", "tytułem", "słowem" jako operatory dyskursu

Wyrażenia "dla", "gwoli", "tytułem" i "słowem" mogą pełnić we współczesnym języku polskim funkcję przyimków (wskazujących na cel/intencję działań) oraz operatorów dyskursu (wskazujących na podejmowane przez mówiącego działania mowne), np. *dla zabawy / dla przypomnienia; tytułem odszkodowania / tytułem wprowadzenia* (por. też ang. *for, by way of*, franc. *à titre de* itp.). Celem referatu jest: (1) analiza (z wykorzystaniem metod korpusowych) właściwości semantyczno-syntaktycznych oraz łączliwości i kolokacji opisywanych operatorów dyskursu i w ten sposób odtworzenie pełnionych przez nie funkcji tekstowych/wypowiedzeniowych, zwłaszcza w porównaniu z funkcjami partykuł i spójników; (2) wyjaśnienie procesów skorelowanych ze zmianą funkcji (dyskursyzacją) tych wyrażen: od przyimka do operatora dyskursu, zarówno zmian formalnych, jak i semantycznych oraz pragmatycznych. Rozwój tych wyrażen pokazuje, że jako przestarzałe w funkcji celowej, odżywają w nowej funkcji – dyskursywnej.

.....

Magdalena Danielewiczowa
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
m.m.danielewicz@uw.edu.pl

"Względem", "wobec", "w stosunku do" ... – polskie operatory relatywizacji

Relacja jest jednym z podstawowych faktów zarówno rzeczywistości pozajęzykowej, jak i językowej. Nic więc dziwnego, że w każdym języku naturalnym występuje wiele różnych operatorów odsyłających do rozmaitych stosunków i zależności między odpowiednimi bytami. Przedmiotem referatu będą polskie operatory, takie jak: "wobec", "względem", "w obliczu", "w stosunku do", "w relacji do", "w porównaniu z", "w zestawieniu z", "w odniesieniu do", uznawane zwykle za jednostki funkcyjne. Są to wyrażenia o podobnych znaczeniach, choć daleko im do tożsamości semantycznej, o czym najlepiej świadczy ich wielość. W prezentacji zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytanie o rzeczywisty status tych elementów polszczyzny, a także ich podstawowe własności. Będę się starała wykazać, że wyrażenia te należą do meta-poziomu języka i pełnią funkcje relatywizującą. Szczególna uwaga zostanie skupiona na poszukiwaniu komponentów znaczeniowych wspólnych rozpatrywanym wyrażeniom.

.....

Олексій Воробець
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна
oleksiyvorobets@gmail.com

Семантика прийменникових компонентів у складі поширювачів української та польської мов

У статті здійснено зіставлення семантичного наповнення поширювачів української та польської мов прийменниковими компонентами в ракурсі мультивекторності предикації досліджуваних компонентів семантичної моделі речення. Під мультивекторністю предикації поширювачів пропонуємо розуміти як монозалежність семантичного значення аналізованих компонентів, так і полізалежність, причому визначальним компонентним зв'язком вважаємо прямо чи опосередковано спрямований вектор між власне традиційним предикатом і поширювачем. Для сучасних лінгвістичних досліджень притаманним є посилення аналітичного розгляду питань синтаксичної семантики, оскільки через семантичний підхід дослідники визначають ядерну специфіку реченсвих одиниць, порівнюють їх на міжкатегорійному зрізі, інтерпретуючи функціональний потенціал синтаксису української мови. Семантичний підхід досить виразно показує, що основною сферою синтаксичних одиниць є сфера значення, що заради висловлення думки приводиться в дію весь складний механізм мови. Ключові слова: прийменник, прийменниковий компонент, мультивекторність, речення, семантика, поширювач, розширена модель, функція, предикат, ініціальна позиція, медіальна позиція, фінальна позиція, семантична структура речення, українська мова, польська мова.

.....

Ondřej Bláha
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
o.blaha@ujc.cas.cz

Předložkové pády v češtině a polštině: K typologické charakteristice blíže příbuzných jazyků

Autor na základě empiricky založeného výzkumu ověřuje platnost některých starší tezí E. Lotka o vyšší míře využití předložkových pádů v polštině ve srovnání s češtinou. Materiálem pro výzkum jsou korpusy nejnovějších českých a polských publicistických textů (vždy o rozsahu 20 000 slovních tvarů, texty pro korpusy autor kopíruje vždy ze tří různých publicistických serverů). Autor v obou jazycích zjišťuje frekvenci jednotlivých pádů ve formě prosté i předložkové, přičemž bere v úvahu všechna substantiva, adjektiva, zájmena a číslovky v syntaktické funkci jiné než atributové. V rámci předložkových

pádů si všimá nejen pádů s primárními předložkami, ale i s předložkami sekundárními. Zjištěná data autor uvádí do vztahu s celkovou typologickou charakteristikou češtiny a polštiny, především s mírou syntetičnosti těchto jazyků, kterou vyjadřuje Popescovým typologickým indikátorem. Vedle toho interpretuje data o poměru prostých a předložkových pádů v češtině a polštině také v souvislostech stylistických.

Pátek 31. března 2023

13:30 – 15:35 Sekce VIII.

Людмила Дика¹ – Марія Шведова²

¹Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

²Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

²Friedrich Schiller University Jena, Jena, Germany

dykalv@ukma.edu.ua, mariia.o.shvedova@lpnu.ua

Форми "од/від" в українській мові: усна і писемна практика

Варіанти "од-/від-" (прийменник і префікс) в українській мові історично пов'язані з різними групами діалектів: у південно-західній діалектній зоні переважає варіант "від-", на півночі країни переважає варіант "од-", а на території новоствореного південно-східного наріччя ці варіанти співіснують. Варіант "од-" був типовим для літературної української мови ХІХ - початку ХХ століття. Після періоду конкурування з "від-" він програв через прагнення нормативно підтримати форми, які б надавали українській літературній мові національного характеру на тлі польської та російської мов. У доповіді ми розглянемо історію внормування цих варіантів протягом ХІХ-ХХІ ст. і сучасний вжиток у письмових та усних діалектних текстах і в інтернет-комунікації. Дослідження здійснено на матеріалі словників, мовознавчих праць і корпусів української мови, зокрема усного корпусу українських діалектів.

.....

Milena Hebal-Jeziarska

Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

m.hebal-jeziarska@uw.edu.pl

Výrazový prostředek „ale“ – shody a rozdíly mezi polštinou a češtinou

V příspěvku se soustředíme na polské a české slovo *ale*. Představíme shody a rozdíly v klasifikaci a v hlavním použití těchto výrazů. K tomu používáme korpusy českého a polského jazyka: Český národní korpus, Polský národní korpus, korpusy Sketch Engine. Frekvence českého slova *ale* je mírně vyšší než četnost polského výrazu *ale*. V korpusu českých textů Syn2020 se výraz *ale* vyskytuje kolem 4 i.p.m., v korpusu polských textů NKJP kolem 3 i.p.m. V obou jazycích slovo *ale* plní zejména funkci spojky. Podle českých gramatik a slovníků (např. *České mluvnice* Havránka a Jedličky, SSČ) výraz *ale* v češtině plní rovněž funkci částice a citoslovce, v polštině (podle WSJP) slovo *ale* plní někdy funkci podstatného jména, metatextového prvku a deklarativního modifikátoru. Podle gramatického slovníku polštiny (SGJP) slovo *ale* plní rovněž funkci částice. V příspěvku se také zaměříme na vzájemné vyjádření jednotlivých funkcí slova *ale* v češtině a polštině.

Literatura:

Havránek, B. – Jedlička, A. 1960: *Česká mluvnice*. Praha.

SGJP: *Słownik gramatyczny języka polskiego* [on-line] <sgjp.pl>.

SSČ: *Slovník spisovné češtiny*. Voznice 1997.

WSJP: *Wielki słownik języka polskiego* [on-line] <wsjp.pl>.

.....

Primární a sekundární formy při vyjadřování okolnostních určení

Na úloze klasifikace okolnostních určení budeme demonstrovat vztahy mezi významy (funkcemi) a prostředky pro jejich vyjádření (předložkami a spojkami). Ukážeme, že vztah mezi funkcí a formou okolnostního určení není jednoznačný: jeden formální prostředek obvykle slouží pro vyjadřování více funkcí a jedna funkce může být vyjádřena různými formami. Zaměříme se na konkurenci mezi primárními a sekundárními formami a na jejich projevy v textech. Zvážíme různé typy změn zprostředkovaných sekundárními formami (ve srovnání s primárními): stupeň ustálenosti, sémantické rozdíly (srov. (1) vs. (3)), změny v syntaktické struktuře ((1) vs. (2), resp. (1) vs. (3)), stylistické rozdíly ((3) a (4) vs. (5)).

- (1) *Jak postupovat po návratu?*
- (2) *Jak postupovat poté, co se navrátíte?*
- (3) *Jak postupovat ihned po návratu?*
- (4) *Jak postupovat, jakmile se navrátíte?*
- (5) *Jak postupovat, hned jak se navrátíte?*

Príspevek bude vycházet ze způsobu reprezentace textů v Pražských závislostních korpusech.

.....

Ганна Ситар
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
h.v.sytar@gmail.com

Прийменникові одиниці зі значенням допусту в українській і чеській мовах: зіставний аспект

Розглянуто прийменникові одиниці зі значенням допусту в українській та чеській мовах. Проаналізовано власне-прийменники та прийменникові еквіваленти. На матеріалі української та чеської мов розмежовано три типи мовних одиниць:

- 1) ті прийменникові одиниці, у яких зміст і форма збігаються;
- 2) ті, що характеризовані збігом змісту та незбігом форми;
- 3) ті, що мають збіг форми та незбіг змісту.

За даними Генерального регіонального анотованого корпусу та Чеського національного корпусу виділено основні семантичні класи дієслівних предикатів у реченнях, що містять допустові поширювачі.

.....

Aksana Schillová
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika
a.schillova@gmail.com

Předložkové skupiny vyjadřující lokalizaci podle světových stran (korpusově založená studie na materiálu češtiny a slovenštiny)

Príspevek se zaměřuje na analýzu využití předložkových skupin, které vyjadřují lokalizaci podle světových stran, a to v češtině a slovenštině, jako např. čes. *na sever od* + Gen, *severně od* + Gen, slov. *na sever od* + Gen, *severne od* + Gen. Na základě korpusových dat a rovněž s ohledem na kritéria prepozicionalizace rozpracovaná v odborné literatuře se v příspěvku ověřuje, zda dochází k prepozicionalizaci těchto výrazů v češtině a slovenštině. Studie je inspirována novými slovníky předložek a výrazů předložkové povahy v polštině (Lachur 2019), běloruštině (Канюшкевіч 2010) a ukrajinštině (Загнітко et al. 2007), ve kterých jsou ekvivalentní předložkové skupiny vyhodnoceny jako víceslovné výrazy s funkcí obdobnou funkci jednoslovné předložky.

Literatura:

- Lachur, Cz. 2019: *Polskie przyimki wtórne i jednostki o funkcji przyimkowej w użyciu realnym*. Tom 1. Opole: Kępa.
- Канюшкевіч, М. І. 2010: *Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання*. Ч. 3. Гродна: ГрДУ.
- Загнітко, А. П. et al. 2007: *Словник українських прийменників. Сучасна українська мова*. Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”.

Pátek 31. března 2023

15:50 – 17:55 Sekce IX.

Соломія Бук

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

solomija@gmail.com

Лінгвостатистичний аналіз службових частин мов у словнику і тексті (на матеріалі корпусу текстів великої прози І. Франка)

Багато праць про ідіолект письменника отримали детальну кількісну інформацію про частини мови, оскільки вони відіграють велику роль у стилістиці та визначенні авторського стилю, проте службовим частинам мови приділено менше уваги. У пропонуваному дослідженні обчислено квантитативні параметри службових частин мови у словнику і тексті на матеріалі електронного корпусу великої прози Івана Франка. Виявлено їхні статистичні характеристики, спільне та відмінне як для окремих творів письменника, так й у зіставленні з даними для української мови загалом (за даними частотного словника сучасної української художньої прози за ред. В. Перебийніс). Ще сам І. Франко у статті про переклад «Каменярів» ретельно ставився до добору в тексті тієї чи іншої частини мови, наголошуючи на їх квантитативних характеристиках. Фактичний та інтерпретаційний матеріал дослідження отримали графічну візуалізацію.

Наталія Щербій

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна

natalia.shcherbii@pnu.edu.ua

Вигуківі звуконаслідувальні слова як гібридні форми дієслова у слов'янських мовах

До сфери перехідних явищ у системі частин мови належать вигуки, зокрема дієслівні звуконаслідування, що характеризують звукові ознаки дій, рухів і в контексті легко можуть бути замінені відповідним дієсловом, наприклад: укр. *кап!* – *капнути*, *стук!* – *стукнути*, *трісь!* – *тріснути*, *грюк!* – *грюкнути*, *стук!* – *стукнути*, *бах!* – *бахнути* // пол. *ruk!* – *rukać*, *trzask!* – *trzaskać*, *buch!* – *buchać*, *klask!* – *klaskać*, *chrup!* – *chrupać*). Існують різні точки зору мовознавців щодо частиномовної належності таких форм. У лінгвістичній традиції такі слова прийнято називати ‘вигуківими дієслівними формами’ з яскравою експресивною конотацією миттєвості або ‘звуконаслідувальними словами-реченнями’. Вони виражають особливий зв'язок із відтвореною позамовною ситуацією, бо своєю звуковою природою відтворюють звук, який утворює дія предмета, і вказують водночас на динамічність або раптовість її виконання. Яскраво виражену дієслівну семантику такі звуконаслідування зберігають тому, що паралельно з ними вживаються спільнокореневі дієслова. Власне перехідний характер цих форм свідчить про їх належність до гібридних форм дієслова, що виявляють синкретизм на морфологічному та семантико-синтаксичному рівнях.

Ольга Дьолог

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika

doloh@slu.cas.cz

Непохідні прийменники в українській та чеській мовах: зіставний аспект

Українська і чеська мова як слов'янські мають велику кількість схожих лексем. Такі лексеми можуть збігатися і не збігатися у значенні. Прості непохідні прийменники і в українській, і в чеській мові часто є схожими за формою, проте можуть бути різними за значенням та особливостями вживання. У сучасних українській та чеській мовах існує досить багато відмінностей при вживанні прийменників, оскільки один і той самий прийменник у різних мовах може виражати різні смислові відношення, що завдає певних труднощів при їх вивченні та засвоєнні. У представлений розвідці зроблено спробу проаналізувати подібності та відмінності вживання окремих непохідних прийменників в чеській та українській мовах.

.....

Svatava Škodová

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

svatava.skodova@ff.cuni.cz

Předložky s časovým významem: analýza užití nerodilými mluvčími češtiny

Príspevek predstaví analýzu užití předložek s časovým významem v textech nerodilých mluvčích. Předložky s časovým významem patří do centrální slovní zásoby a nerodilí mluvčí se s nimi musí seznamovat od nejnižší úrovně osvojení jazyka. Vzhledem k tomu, že se dané předložky pojí s různými pády, představují pro nerodilé mluvčí obtížnou jazykovou oblast. Na základě žakovského korpusu Merlin představíme frekvenční analýzu užití předložek s časovým významem. Následně popíšeme užití jednotlivých předložek a jejich kolokabilitu v rámci tzv. interlanguage nerodilých mluvčích. V poslední části studie provedeme na základě korpusu Merlin chybovou analýzu užití dané sémantické množiny předložek. Vymezíme a popíšeme typy chyb v jejich užití s ohledem na stupně osvojení jazyka podle SERR tak, abychom následně mohli vyhodnotit také jejich akviziční profil.

.....

Jakub Sláma¹ – Barbora Štěpánková²

¹Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika

²Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

slama@ujc.cas.cz, stepankova@ufal.mff.cuni.cz

Znovu k postavení ambipozic: korpusová studie ambipozic s jednoslovnými komplementy

Ambipozice jsou adpozice, které mohou stát před svým komplementem jako předložky/prepozice (*navzdory něčemu*) i za ním jako postpozice (*něčemu navzdory*). Naše předchozí studie (Sláma – Štěpánková v tisku) pomocí statistické analýzy (mj. tzv. random forests analysis) korpusových dat ukázala, že zásadními faktory jsou délka komplementu a jeho syntaktická komplexita (čím delší a/nebo komplexnější komplement, tím pravděpodobnější je užití v prepozici), což lze vysvětlit s ohledem na kapacitu lidské pracovní paměti. V této navazující studii se zaměříme pouze na užití ambipozic s jednoslovnými komplementy, což nám umožňuje eliminovat vliv délky a komplexity komplementu a potenciálně odhalit další relevantní faktory. Na základě zahraniční literatury o ambipozicích zkoumáme vliv následujících faktorů: slovní druh komplementu (podstatné jméno vs. zájmeno) a s tím související kontextová zapojenost, jeho typ (apelativum vs. proprium) a s tím související reference, jeho číslo, rod a životnost a vliv pádové homonymie tvaru substantiva v komplementu.

Literatura:

Sláma, J. – Štěpánková, B. v tisku: Postavení ambipozic v češtině. *Slovo a slovesnost*.

.....

Zakončení konference

.....